

Особливості звільнення індосантів від відповідальності за векселем.

При неплатежі за векселем, відповідальними за векселем є прямі та регресні боржники. Відповідальність прямих боржників настає незалежно від здійснення протесту, а регресних – тільки після здійснення протесту.

У простому векселі:

- прямими боржниками є векселедавець і його авалісти;
- регресними боржниками є індосанти та їх авалісти.

У переказному векселі:

- прямими боржниками є акцептант і його авалісти;
- регресними боржниками є векселедавець і його авалісти, а також індосанти та їх авалісти.

Слід відзначити, що індосант є особою, відповідальною за векселем, не завжди. Зокрема, не відповідає він за векселем, у разі неплатежу основним боржником, у наступних випадках:

1. Індосамент є не ордерним, а бланковим.

Відповідно до ч. 5 ст. 197 Цивільного Кодексу України (далі по тексту – ЦК України) індосамент може бути бланковим (без зазначення особи, якій має бути здійснене виконання) або ордерним (із зазначенням особи, якій або за наказом якої має бути здійснене виконання).

Відповідно до ст. 14 Уніфікованого Закону індосамент переносить всі права, що впливають з переказного векселя.

Якщо індосамент є бланковим, то держатель векселя може:

1. Заповнити бланк або на своє ім'я, або на ім'я будь-якої іншої особи;
2. Реіндосувати вексель через бланковий індосамент або будь-якій іншій особі;
3. Передати вексель третій особі, не заповнюючи бланк і не вчиняючи індосаменту.

Отже, векселедержатель векселя з бланковим індосаментом має право передати вексель третій особі, не заповнюючи бланк і не здійснюючи індосаменту, таким чином, вексель може набути рис цінного паперу на пред'явника. Проста передача векселя з незаповненим бланковим індосаментом означатиме і передачу всіх прав з векселя. У випадку, якщо держателі векселя, що отримали вексель по бланковому індосаменту не оформляють індосамент, то такі держателі не несуть відповідальності за платіж по векселем. В даному випадку, зазначені особи, можуть відповідати тільки за дійсність вимоги, що міститься у векселі, або самого векселя, у разі якщо вексельне зобов'язання згодом буде визнано недійсним або вексель виявиться підробленими.

2. Порушений безперервний ряд індосаментів.

У відповідності зі ст. 16 Уніфікованого Закону, власник переказного векселя вважається його законним держателем, якщо його право на вексель базується на безперервному ряді індосаментів, навіть якщо останній індосамент є бланковим.

Безперервність індосаментів означає, що їх ряд повинен бути послідовним, тобто кожен попередній індосат є наступним індосантом.

Ряд індосаментів буде вважатися припиненим, якщо один з індосаментів не підписаний.

3. Індосант виключив себе з числа осіб, відповідальних за векселем.

У ст. 15 Уніфікованого закону визначено: «Оскільки не обумовлено протилежне, індосант відповідає за акцепт і за платіж».

Фраза "оскільки не обумовлено протилежне" має диспозитивний характер і дає індосанту можливість виключити себе з числа відповідальних за векселем осіб шляхом включення до тексту індосаменту застереження "без обороту на мене" або будь-якого іншого застереження, що має на увазі звільнення індосанта від відповідальності за платіж.

Безоборотний індосамент – це зняття індосантом з себе відповідальності за платіж (індосант перестає бути зобов'язаною особою). Наявність безоборотного індосаменту не

виключає можливість індосата пустити вексель у подальший обіг вже без такого застереження, причому відповідальність всіх інших індосантів, як попередніх, так і наступних, залишається в силі, оскільки в їхньому передавальному написі не зазначається згадане обмежувальне застереження.

Не звільняються від відповідальності навіть індосанти, які вже індосували вексель безоборотним застереженням, але потім, знову набувши у власність той самий вексель, передали його за новим індосаментом, – індосували вже без безоборотного застереження.

Проте слід пам'ятати, що безоборотне застереження не усуває будь-яку відповідальність індосанта. Індосант може зняти з себе відповідальність за акцепт і платіж векселя, проте відповідальність за дійсність переданих прав індосант зняти не може.

Правомірність здійснення індосаменту із застереження "без обороту на мене" чи будь-яким іншим рівнозначним по змісту, підтверджується судовою практикою. Відповідно до п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 08.06.2007 року № 5 «Про деякі питання практики розгляду спорів, пов'язаних з обігом векселів» (далі по тексту – Постанова Пленуму ВСУ № 5) при вирішенні спорів судам слід враховувати, що у випадку включення до індосаменту застереження "без обороту на мене" чи будь-якого іншого, наслідком якого може бути звільнення індосанта від відповідальності за платіж за векселем, передбаченої вказаною нормою Уніфікованого закону, індосант відповідає лише за дійсність переданої за векселем вимоги. Таке застереження означає, що при неакцепті або неплатежі до такого індосанта не можуть бути пред'явлені вимоги, передбачені статтями 43-49 Уніфікованого закону, тобто зазначена особа звільняється від відповідальності за невиконання зобов'язань за векселем.

4. Векселедавець заборонив передачу векселя за допомогою індосаменту.

Векселедавець має право заборонити передачу прав за векселем і самого векселя за допомогою індосаменту. У відповідності зі ст. 11 Уніфікованого Закону, таке заборона засвідчується словами "не наказу" або яким-небудь рівнозначним застереженням.

За наявності такого застереження вексель розглядається як іменний цінний папір, передача прав за яким може проводитися тільки в порядку цесії.

Застереженнями, що включаються у вексель з метою заборони передачі його шляхом індосаменту, є, зокрема: "платити тільки такій-то особі", "платити такому-то, але не за його наказом", "без права індосування", "передача в загальноцивільному порядку".

За наявності таких застережень вексель слід розглядати як іменний цінний папір, права за яким передаються в порядку і з наслідками, встановленими для відступлення права вимоги - цесії (ч. 4 ст. 197, статті 512-519 ЦК України).

Відступлення права вимоги за векселем має бути оформлене письмово окремим документом (документами), складеним (складеними) цесіонарієм та цедентом відповідно до вимог ст. 207 ЦК України. У цьому документі слід індивідуалізувати вексель, відступлення права за яким є предметом угоди про відступлення права вимоги. У разі відсутності такої індивідуалізації правочин про відступлення права вимоги не вважається таким, оскільки не містить умов стосовно того, яка вимога і на підставі якого векселя передається.

Особа, яка обґрунтовує належність їй права вимоги правочином про відступлення цього права, укладеним нею і (або) будь-ким із її попередників, повинна надати письмові докази укладання такого правочину, якщо його не оформлено на векселі чи на додатковому аркуші (алонжі).

5. Один з індосантів заборонив новий індосамент.

Відповідно до ст. 15 Уніфікованого Закону індосант може заборонити новий індосамент. У такому разі він не несе відповідальності перед тими особами, на користь яких вексель був після нього індосований.

Заборона подальшого індосування векселя називається ректа-індосаментом. Такий індосамент зазвичай, виражається такими застереженнями: "платіть тільки такому-то", "платіть такому-то, але не його наказом", "такому-без права індосування" тощо.

Правовий сенс ректа-індосаменту полягає у перетворенні векселя в іменний цінний папір, права за яким передаються тільки в порядку звичайної цесії. Відтак, індосант несе відповідальність тільки перед своїм індосатом (особою, на користь якої він здійснив індосамент). Перед іншими особами, на користь яких вексель був згодом індосований, індосант відповідальності не несе.

6. Индосамент є частковим.

Стаття 12 Уніфікованого Закону забороняє частковий індосамент за векселем, визнаючи його недійсним. Таким чином, індосант, не буде, відповідати як вексельний боржник, його

відповідальність буде пов'язана з недійсністю угоди по передачі прав за векселем.

7. Індосамент закреслений.

У відповідності зі ст. 16 Уніфікованого Закону, закреслені індосаменти є ненаписаними, а відтак, вказані в них особи не відповідають за векселем.

За наявності на векселі в ряді послідовних індосаментів одного або кількох закреслених індосаментів законним векселедержателем є особа, на ім'я якої вчинено останній перед закресленим індосамент. Як законний векселедержатель така особа має право індосувати вексель у загальному порядку, при цьому закреслений індосамент до уваги не береться.

Відповідно до ст. 50 Уніфікованого Закону кожний індосант, який прийняв переказний вексель і здійснив платіж за ним, може закреслити свій власний індосамент та індосаменти наступних за ним індосантів. У чому сенс цього правила? Вся справа в особливостях регресної відповідальності індосантів.

З тексту чинного вексельного законодавства прямо не випливає висновок, про який свого часу говорив Г.Ф. Шершеневич: «Природа індосаменту проявляється і в тому випадку, коли вексель, пройшовши через кілька рук, знову повертається до одного з надписателів ... Ця особа не має права пред'являти вимоги до надписателів, що стоять нижче його, тому що їх відповідальність перед ним як надписувачів, погашається їх правом по відношенню до нього як векселедержателів". Таким чином, за платіж відповідають тільки ті регресні вексельні боржники, що стоять в безперервному ряду індосаментів перед векселедержателем¹.

8. Індосамент є інкасовим (доручним).

Відповідно до ст. 18 Уніфікованого закону, якщо індосамент містить застереження "валюта до отримання", "на інкасо", "за дорученням" або будь-яке інше, в якому йдеться про просте доручення, держатель векселя може здійснювати всі права, що впливають із переказного векселя, але індосувати його він може тільки в порядку передоручення.

Виходячи з цього, особа, яка отримала вексель на підставі передорученого індосаменту, вправі висунути вимогу про платіж, отримати платіж, вчинити протест у випадку неплатежу.

¹ Д. В. Мурзин, М. Л. Скуратовский, В. В. Ярков Вексельное право. Учебно-практический курс. Под ред. В. В. Яркова. Издательство юридического факультета СПбГУ, 2006. -440 с.

Таким чином, за наявності інкасового індосаменту індосанта і векселедержателя пов'язують договірні відносини доручення і, відповідно, векселедержатель не може вимагати від свого довірителя платежу.

9. Індосамент є заставним.

Застава, відповідно до ст. 546 ЦК України, є одним із способів забезпечення виконання зобов'язання. Предметом застави, відповідно до ст. 576 ЦК України може бути будь-яке майно, зокрема цінні папери, що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення. Відтак, вексель також може бути предметом застави.

Відповідно до ст. 19 Уніфікованого Закону якщо індосамент містить застереження "валюта в забезпечення", "валюта в заставу" або будь-яке інше застереження, яке має на увазі заставу, держатель може здійснювати всі права, що випливають з переказного векселя, але поставлений ним індосамент має силу лише як передоручений індосамент.

Оскільки метою передачі векселя в заставу не є його відчуження, тобто перехід права власності на вексель як на річ, індосант не стає зобов'язаною за векселем особою. Він залишається боржником за забезпеченим заставою векселя цивільному зобов'язанню і в разі його невиконання відповідає закладеним векселем як майном.

Як зазначено у п. 26 Постанови Пленуму ВСУ № 5, у випадках, коли між сторонами укладено договір застави векселя, однак цей документ передано заставодержателю не за заставним, а за звичайним іменним або бланковим індосаментом, відносини між заставодержателем і заставодавцем регулюються загальними нормами ЦК України про заставу та Законом України «про заставу». Разом з тим, у відносинах із третіми особами заставодержатель виступає як законний векселедержатель (статті 16, 17 Уніфікованого закону).

10. Індосамент здійснений після протесту в неплатежі.

У ст. 20 Уніфікованого Закону передбачено, що індосамент, вчинений після настання строку платежу, має ті самі наслідки, що й індосамент, вчинений до настання цього строку. Однак, індосамент, вчинений після здійснення протесту в неплатежі або після закінчення строку, встановленого для опротестування, має наслідки звичайної процесії. Якщо протилежне не буде доведено, недатований індосамент вважається вчиненим на векселі до закінчення строку, встановленого для здійснення протесту.

Таким чином, вексель може бути переданий шляхом вчинення індосаменту і після здійснення протесту в неплатежі або після закінчення строку, встановленого для здійснення протесту (якщо вексель не був опротестований). Особи, які індосували вексель після здійснення його протесту в неплатежі та (або) після закінчення строку для здійснення протесту, не несуть відповідальності перед набувачем векселя за виконання зобов'язання за векселем, але відповідають за дійсність переданої вимоги (ст. 519 ЦК України).

11. Пропущені строки пред'явлення векселя.

У відповідності зі ст. 34 Уніфікованого Закону, векселедержатель повинен пред'явити до платежу вексель строком за пред'явленням протягом одного року з дня його складання.

Відповідно до ст. 38 Уніфікованого Закону вексель зі строком платежу на визначений день або в стільки-то часу від складання або пред'явлення повинен бути пред'явлений до платежу або в день, коли він повинен бути оплачений, або в один із двох наступних робочих днів.

У разі непред'явлення до платежу переказного векселя в установлені строки його держатель втрачає права за ним стосовно індосантів, векседавця, а також інших зобов'язаних за векселем осіб, за винятком акцептанта, а при непред'явленні до платежу простого векселя - за винятком векседавця (статті 53, 78, Уніфікованого закону

Вексель може містити застереження "оборот без витрат", "без протесту" та інші, які означають звільнення векселедержателя від обов'язку здійснити протест векселя в неакцепті або неплатежі. У такому випадку держатель векселя повинен пред'явити його до платежу і в разі відмови головного боржника зробити платіж, сповістити свого індосанта (а за переказним векселем і векседавця, якщо платіж не було здійснено акцептантом) протягом чотирьох робочих днів, наступних за днем пред'явлення (ст. 45, 46 Уніфікованого Закону).

12. Не здійснений протест векселя у неплатежі.

Як вже зазначалося вище, вексельні відносини можуть створювати два види зобов'язань: зобов'язання основних (прямих) боржників – векседавця та акцептанта за переказним векселем і векседавця за простим векселем, і зобов'язання боржників у порядку регресу – індосантів і авалістів.

Віднесення зазначених боржників до регресних означає, що їх відповідальність за векселем настає тільки за умови наявності протесту векселя у неплатежі або в неакцепті. Без такого протесту регресні боржники не зобов'язані за векселем, за винятком випадків наявності у векселі застереження "обіг без витрат" або іншого, що означає звільнення векселедержателя від вчинення протесту, або оголошення платника (векселедавця) неспроможним (абзац 6 ст. 44 Уніфікованого Закону), або непереборної сили, що перешкоджає пред'явленню векселя до акцепту, платежу або опротестування, дія якої триває понад тридцять днів (абзац 4 ст. 54 Уніфікованого Закону).

Також індосанти звільняються від відповідальності у випадках недобросовісності власника векселя, визнання векселя таким, що не має сили векселя, недійсності векселя та індосаменту, підписання індосаменту не уповноваженою особою, пропуску строків пред'явлення позову.

Maestro & Partners Law Group

Керуючий партнер, адвокат

Сахнацький Андрій

Опубліковано в газеті «Правовий тиждень» № 27 – 30 від 24.07.2013 р.